

Putopis po sećanju, Beograd 2014. (V)

Kraljevina SHS u liftu u Strazburu

Čovek koji pozivi dovoljno dugo, u jednom trenutku može da oseti neodređenu potrebu da ponešto od onoga što je doživeo stavi na papir, kako bi o tome ostao neki trag; za razliku od ciljano pisanih memoara ili autobiografija, ovako nastale zabeleške obično nisu nikome posebno namenjene, pa čak prvo bitno ne mora postojati ni namera da se one štampaju u obliku knjige, piše poznati lingvista u predgovoru svoje knjige iz koje *Dani objavljiju* sedmo poglavlje, posvećeno putovanjima po svijetu polovinom prošle i tokom ove decenije

Piše: Ranko Bugarski

230. Kad sam već u akademskoj ili, tačnije, kvaziakademskoj sferi, evo još nekih mojih misli i iskustava koja bi mogla zanimati bar jedan deo čitalaca. Poznato je koliko je internet, kao novi medij globalnog raspona za brzu komunikaciju, promenio svet u domenima svog funkcionalisanja, omogućujući trenutne kontakte između korisnika ma gde na zemaljskoj kugli, i nudeći nesmetan pristup svim mogućim informacijama, pohranjenim u virtuelnim enciklopedijama i drugim skladistiма znanja. Takođe je znano, i obilato potvrđeno, da ovo fascinantno dostignuće ljudskog uma i moderne tehnologije, pored pozitivnih, ima i izrazito negativnih strana. Brz i masovan elektronski kontakt sa drugim ljudima preko društvenih mreža (koje mnogi kod nas pod uticajem engleskog pogrešno nazivaju socijalnim mrežama) nije samo privilegija nego može da bude i carstvo dangube, kao i izvor neprijatnosti, pa i opasnosti, a raspoložive informacije su često nepouzdane. Uz to se na sajtovima, portalima, forumima i blogovima proizvodi i u magnovenju rasprostire, pored mnoštva korisnih sadržaja, i ogromna količina predrasuda, neznanja, glu-

posti, šovinizma i govora mržnje, najčešće zaštićena anonimnošću emitera. Tako se mogu ponovljeno i nekažnjeno opanjkavati, ismevati i blatiti istaknuti pojedinci i cele institucije, idejna usmernenja i politički programi, što mnoštву neostvarenih likova valjda pruža osećanje nekakve važnosti, jer se sada, eto, i njihov glas čuje. I tako dalje - na ovo zbilja ne treba trošiti reči.

231. Ali ono što ovim povodom želim da kažem specifičnije je prirode i odnosi se na nove mogućnosti - ovakve ili onakve - koje je tehnološki razvoj otvorio na polju proizvodnje i diseminacije naučnih i stručnih tekstova. I opet ne mislim na opštu pojavu elektronskih knjiga i drugih publikacija, koja takođe ima dobrih kao i lošijih strana u poređenju sa konvencionalnom štamparskom tehnikom, nego na proces uredničke, lektorske i korektorske obrade tekstova i ceo prateći instrumentarij, bez obzira na to da li će finalni proizvod biti štampan na papiru ili ostati dostupan samo "on-lajn". U ovoj oblasti imam podosta opservaciju, koje se mogu svesti na dva kruga činilaca: jedan je umanjena odgovornost izdavača koja često prati veću brzinu i lakšu manipulaciju materijalom, a

Mreže nisu socijalne nego društvene...

drugi je povećana komercijalizacija akademskog izdavaštva. Pri tome oba faktora generalno deluju u korist izdavača, a na štetu autora. Daću nekoliko primera iz sopstvenog iskustva, i to samo sa tekstovima štampanim u uglednim inostranim publikacijama.

232. Dok je objavljuvanje radovana ranije obično podrazumevalo višekratnu poštansku razmenu pošiljki uz unošenje i kontrolu ispravki u tabacima i šifovima, sa ulaskom kompjutera u masovnu upotrebu ovaj proces je nemerljivo ubrzan, ali često po cenu brijenosti na strani još nedovoljno obučenog tehničkog osoblja, u nekim slučajevima očito nekompetentnog ali zaposlenog kao jef-tina radna snaga, i ponekad po principu takozvane političke korektnosti prema imigrantima u zapadnim zemljama. Kada sam 1999. godine pozvan da dam svoj

U ovoj oblasti imam podosta opservacija, koje se mogu svesti na dva kruga činilaca: jedan je umanjena odgovornost izdavača koja često prati veću brzinu i lakšu manipulaciju materijalom, a drugi je povećana komercijalizacija akademskog izdavaštva.

O autoru

Dr. Ranko Bugarski, redovni profesor Filološkog fakulteta u Beogradu, objavio je veliki broj radova iz anglistike, opšte i primijenjene lingvistike i sociolingvistike. Predavao je na mnogim inostranim univerzitetima, bio je potpredsjednik Međunarodnog udruženja za primijenjenu lingvistiku i predsjednik Evropskog lingvističkog društva. Član je Evropske akademije nauka i umjetnosti i ekspert Vijeća Evrope za regionalne i manjinske jezike.

prilog za zbornik u čast jednog poznatog lingviste i ličnog prijatelja, uređivan u Nemačkoj a štampan u izdanju poznate holandske izdavačke kuće, mašinopis koji sam poslao vraćen mi je poštom na korekturu po prebacivanju na kompjuterski slog, ali tako unakan da sam morao da protestujem kod pripeđivača. On mi je uz izvijenje odgovorio da je taj posao obavilo nestručno lice, posle čega sam dobio relativno čistu verziju. Narednih godina bio sam nepriјatno iznenađen kada su u mojim člancima u jednom bečkom i jednom pariškom časopisu posle moje korekture nekvalifikovana lica samovoljno i pogrešno izmenila neke formulacije koje nisu razumela usled nepoznavanja materije o kojoj je reč, a nisu smatrala potrebnim da se prethodno meni obrate za objašnjenje.

233. Ali još veći problemi nastali su sa daljim usavršavanjem - što ovde znači usložnjavanjem štamparske tehnike. Aprila 2012. godine objavljen je jedan moj obimniji rad u međunarodnom časopisu uređivanom u Kanadi a štampanom kod veoma produktivnog izdavača u Engleskoj, ali tek posle dugog procesa recenziranja i revizije, uz uključivanje izuzetno komplikovane elektronske mašinerije, sa različitim adresama za svaki deo postupka i opširnim a meni uglavnom nerazumljivim uputstvima. Ne sumjam da su se u tom glomanom sistemu lako snalazili njegovi izumitelji, ali za nevične saradnike kakav sam ja to je bila prava golgota. Sve se ipak dobro završilo zahvaljujući strpljenju i

pomoći glavnog urednika, inače mog poznanika, s tim što me je ovog puta neugodno iznenađenje čekalo kad sam shvatio da mi kao honorar ne sleduje primerak tog broja časopisa, pa čak ni štampani separati (što se u ranija vremena podrazumevalo), nego ljubazna dozvola velike izdavačke kuće da razašaljem kome hoću do 50 elektronskih "separata" zvanih *eprints*, prema *offprints* za štampane posebne otiske! Na čast vam takva kompenzacija, rekoh u sebi, još samo fali da zatražite da ja vama nešto platim...

234. Rekoh, i ugrizoh se za jezik. Tih dana primio sam lični poziv da pošaljem prilog za specijalni broj jednog interdisciplinarnog naučnog časopisa koji se pripremao u Norveškoj, ali uz priloženi opširni cenovnik međunarodnog izdavačkog koncerna, iz koga sam razabrao da u slučaju prihvatanja treba da uplatim 800 švajcarskih franka za "troškove obrade članka", i još 200 za "uslužu lektorisanja engleskog teksta". Naravno da nisam odgovorio, pošto me je mrzelo da bilo kome objašnjavam kako na svu sreću nisam poletarac koji bi morao da objavljuje, i još da plaća za tu privilegiju, ako želi da napreduje u karijeri. Posle nekog vremena podsetili su me na taj poziv, a kad sam se ponovo oglušio, nisu se više javljali. Meni je pak ostalo da setno zaključim kako se u nekim segmentima akademskog izdavaštva sami autori sve više tretiraju kao puka potrošna roba (da ne kažem roblje!) u velikom internacionalnom biznisu pravljenja para, pri čemu zahuktala komercijalizacija ide ruku pod ruku sa opštim opadanjem izdavačkih standarda.

235. Nekoliko meseci po pisanju prethodnog odeljka saznao sam, preko zapaženog članka prenetog iz *Njujork tajmsa* i iz još nekih izvora, da je pomenuti trend uspešno procvetao u pravcu čiste "nadrinuke" - tačnije, biznisa gde veštici a beskrupulozni kombinatori s malo početnog kapitala osnivaju časopise koji stampaju sve što im se ponudi ukoliko je prišložen odgovarajući ček, koristeći se ponekim zvučnim imenom plaćenih ili prevarenih stručnjaka u sastavu redakcije. Ovo je naročito uzešo maha u Kini, Indiji i afričkim zemljama, sa hiljadama mlađih naučnika željnih trenutne afirmacije, ali i ponegde u Evropi. U mnogim slučajevima ovde je zapravo reč o simbiozi naučnog podmlatka kojem novi akademski uzus nameću neophodnost ubrzanog objavljivanja radova po svaku cenu, i manipulatora u trci za brzom zaradom. Zbilja otrovna smesa, koja preti da ozbiljno ugrozi smisao i svrhu znatnog dela naučnih istraživanja...

236. Pre no što zatvorim ovu temu napomenući da u opisanom kompleksu, ali pod novim i za mnoge autore otežavajućim tehničkim uslovima, opstaju tradicionalni postupci lektorisanja ponuđenih tekstova. I kod nas kao i drugde poznata je pojava da pretenciozni profesionalni lektori ponkad umeju da bez stvarne potrebe menjaju delove originala tek da bi nešto promenili, i time valjda opravdali finansijsku naknadu za svoj rad. Taj posao je složeniji kad je u pitanju lektorisanje tekstova na jeziku koji autoru nije maternji, što je u principu neophodna mera, ali koja u sebi krije nove opasnosti. Naime, toga se normalno poduhvataju izvorni govornici jezika na kome je rad napisan, čija se kompetencija otuda smatra neupitnom, a svaka intervencija unapred ocenjuje kao opravdana: čoveku je to maternji jezik, pa valjda on zna kako šta treba reći! Međutim, tu postoje dva međusobno povezana problema. Prvi je taj što lektor ne mora, a najčešće i ne može, vladati odgovarajućim stručnim registrom, i posebno terminologijom, bolje od veoma kompetentnog stranog govornika datog jezika, kavkih danas ima mnogo među naučnicima širom sveta. A drugi problem je što taj isti lektor po prirodi stvari često ne poznaje ni materiju kojoj je rad posvećen, pa u žurbi da ispravi neku formu-

laciјu grubo omaši u pogledu samog sadržaja, što kod obaveštenog čitaoca finalnog proizvoda može izazvati nedoumice, pa i čudenje: kako autor može da napiše ovako nešto?

237. Da bi se ova opasnost predupredila, odgovorni lektori i izdavači - kakvih srećom još uvek ima - pribegavaju traženju autorove saglasnosti za svaku materijalnu izmenu, dakle izuzimajući očigledne štamparske i druge omaške, kao i čisto tehničke konvencije obrade teksta. Ovo u načelu odlično rešenje ima tu lošiju stranu što moderna kompjuterska tehnika omogućuje mnogobrojne lektorske i korektorske intervencije u više boja i uz upotrebu raznih simbola u kojima se profesionalci odlično snalaze, ali koji mogu da općine i zasene autora neprilagođenog toj aparaturi, od koga se ipak očekuje da u kratkom roku odreaguje na sve predložene izmene. A što je još gore, sve se to mora obaviti na samom išaranom i jedva čitljivom predlošku, koji ponekad samo izdaleka podseća na original, uz upotrebu mehanizma zvanog Track changes - ispisivanjem pojedinih segmenata u širokoj traci sa strane, pomoću okvira, strelica i drugih začkoljica. Jednostavno, nema više dobrog starog papira na kome bi se moglo objasniti šta se tačno želi, sve je danas isparcelisano, usko omeđeno i digitalizovano, i ko se u tome ne obuči bolje da i ne pokušava da nešto objavi...

238. Ali najgore od svega je kad se navedeni problemi kombinuju, tako što ambiciozni a u samu materiju neupućeni lektor pre-

dloži dugi niz nepotrebnih izmena, koje uz to neretko ozbiljno menaju smisao originalnih formulacija, pa onda "susretljivo" pozove sirotog autora da svaku od njih prihvati, preformuliše ili odbaci - ali brzo, i isključivo "na traci", inače ostaje sve kako je on zamislio da treba da bude! Upravo ovo se meni desilo tu skoro, u vezi s mojim poglavljem u jednom zborniku u štampi kod glasovite američke univerzitetske izdavačke kuće, kad sam na jedvite jade i uz pomoć urednika knjige uspeo da poništим lavovski deo lektorskih "ispravki". I sada još samo najkraći rezime onoga što se dešava, delimično već najavljen: preterano oslanjanje na mašine uz smanjenu odgovornost izdavača i dodatno opterećivanje autora, te besomučna komercijalizacija, pri kojoj sami autori ostaju sve kraćih rukava dok se džinovski internacionalni koncerni, gutajući renomirane manje izdavačke kuće, bezobzirno bogate. Ne znam da li se to zove globalizacija, tržišna ekonomija ili kako drukčije, ali kako god se nazivalo

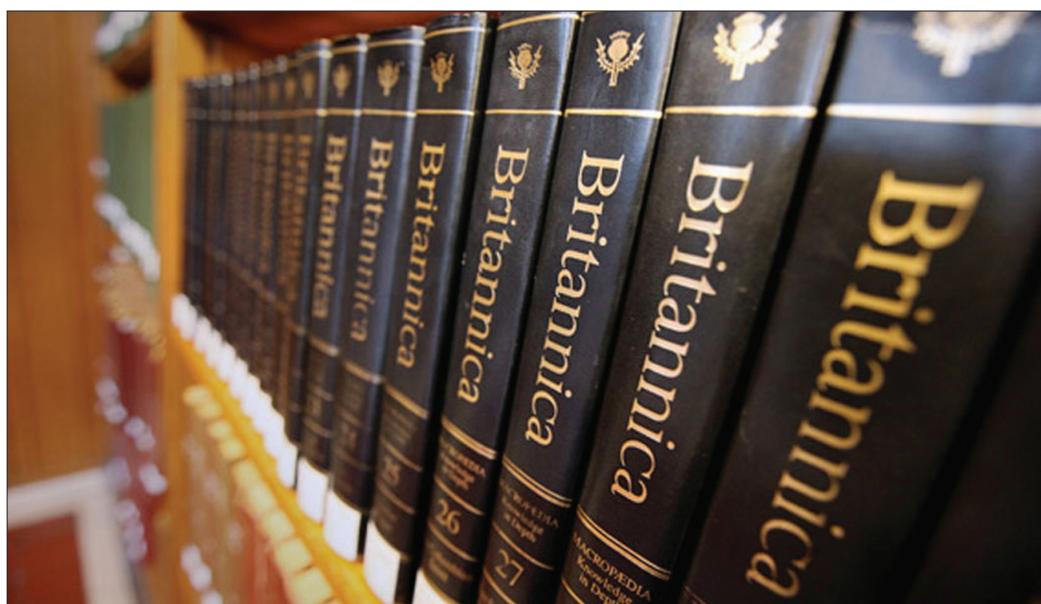
Print seli u nostalgiju

Ne znam da li se to zove globalizacija, tržišna ekonomija ili kako drukčije, ali kako god se nazivalo slika nije lepa, a budućnost je neizvesna. Međutim, tako je kako je, bar u mom viđenju, zasnovanom na sopstvenom iskustvu. Valja se nadati da će mlade, energičnije i spretnije generacije autora naći načina da se u potpunosti prilagode ovom bauku, ako već nije u njihovoj moći da ga odagnaju.

Hajd' što je pametna, nego je i lepa

239. Da se još časkom vratim pomenutoj pojavi elektronskog izdavaštva, ponukan vešću koju su pre nekog vremena preneli naši mediji. Reč je o odluci aktuelnog izdavača *Enciklopedije Britanike* da u potpunosti obustavi štampanje ove monumentalne edicije, koja je od 1768. godine do danas neprekidno preštampavana u više izmenjenih i dopunjениh izdanja. Razlog je, naravno, finansijski: štampa je sve skuplja, a popularno "onlajn" izdanje prodaje se u ogromnom broju primeraka tako reći za bagatelu, što za izdavački koncern znači laku paru. Tu očito nema mesta za sentimentalnost, za poštovanje vekovne tradicije ili pak proste činjenice da impozantni komplet od tridesetak tomova *Britanike*, pored oplijivih pogodnosti priručne upotrebe, oplemenjuje svaki prostor u kome se nađe, za razliku od diskova koji mogu samo da ga naruže...

240. Ovim rečima ne iskazujem apsolutno protivljenje digitalizaciji, budući svestan i njenih prednosti, kao i verovatnoće da njoj pripada budućnost. Pa ipak, kao čovek kome pripada prošlost, i koji je navikao da kao knjigu priznaje samo štampani predmet koji može da drži u ruci i prelistava, izražavam duboko žaljenje što izdanje na papiru, koje je po meni bezuslovno moralno da opstane kao alternativa, možda zauvek odlazi u istoriju. Ovakvu sudbinu

ove velike enciklopedije doživljavam kao prvorazrednu kulturnu sramotu svekolikog obrazovanog čovečanstva, ali i kao lični gubitak - budući da sam ponosni vlasnik temeljno preuređenog 15. izdanja iz 1974., kupljenog već naredne godine u Prosvetinoj knjižari na Terazijama, i to za polovinu honorara dobijenog za knjigu *Lingvistika o čoveku*, u Biblioteci XX vek, tada kod BIGZ-a. Eto povoda za setne reminiscencije: već dugi niz godina takve publikacije se u beogradskim knjižarama ne mogu kupiti, a i kad bi mogle, njihova cena bi višestruko nadmašila visinu današnjeg honorara za knjigu pomenute vrste.

241. I još nešto. Pominjanje drastično proređenih i osiromašenih knjižara u ovom gradu podseća me i na sličnu sudbinu jedne uistinu važne i meni za srce prirasle kulturne institucije, Beogradskog međunarodnog sajma knjiga, koja je već decenijama u mom godišnjem kalendaru označena velikim crvenim slovima. Za tu manifestaciju vežu me lepe uspomene još od mojih prvih dana u Beogradu, pa je i dalje redovno posećujem, znajući da će tu videti veći broj prijatelja i poznanika koje inače možda ne bih susretao, a i zato što naprosto volim tu sajamsku atmosferu sa hiljadama knjiga svud unaokolo. Ipak moram reći da je, bez obzira na statistike koje nam se svake godine podaštiru, ponuda već duže vreme znatno ispod nekadašnjeg nivoa; tu mislim pre svega na sada već hronično odsustvo mnogih inostranih firmi, čije me stručne publikacije najviše i interesuju, kao i nekih malih domaćih izdavača ozbiljne literature, koji ne mogu da prate rastuće cene zakupa štandova. (Upečatljiv primer je upravo po-

menuta Biblioteka XX vek, koja zbog toga već nekoliko godina u istom terminu, ali na drugom mestu, priređuje sopstveni "alternativni" sajam knjiga).

242. Ipak ne želim da širim ovu tužnu priču, tim pre što verujem da sam nekim prethodnim opaskama u ovoj knjizi već dao dovoljno povoda mlađim čitaocima da zaključe kako se na njenim stranicama oglašava mrzovljni i džangrizavi matorac kome smeta sve što je novo i drugačije od onoga kako je bilo u srećna vremena, kad je on bio mlad i lep. Dakle, dosta je bilo, i sada - šlus! I to ne samo o trenutnoj temi, budući da celoj ovoj povesti, posle samo još nešto dodatnih napomena, najzad dolazi kraj.

243. Oko godinu dana po završetku okolnog teksta, ovde ubacujem tri najsvežje sličice (svaku sa "linkom" na stvari pomenute ranije u ovoj knjizi), o nekim nesvakidašnjim dogadjajima tokom moja dva poslednja putovanja, u aprilu i maju ove godine. Prve dve su u vezi s gostovanjem u Ljubljani, gde sam najpre u Gradskom muzeju imao dvojezički, slovenačko-srpski javni razgovor o mom naučnom radu sa svojom davnajnjom saradnicom i prijateljicom Albinom Necak Luk iz Instituta za pitanja narodnosti, a narednog dana predavanje o jezičkom identitetu na Filozofskom fakultetu. Imao sam i tri razgovora za medije, od kojih je za ovu priču relevantan poslednji, za ljubljansku *Mladinu*. Moj sagovornik u kafani hotela Slon, sociolog Bernard Nezmah, tom prilikom mi je poklonio svoju naučnu monografiju o klektvama i psovkama, na čijim je koricama bila fotografija autora ispod ulične table na kojoj piše - Jemensstrasse!

JNA, vojska u kojoj je lingvistika bila spas

sstrasse! Bila je to baš ona tačka u Berlinu na kojoj se moje oko zadržalo četvrt veka ranije. Zbilja neverovatna koincidencija...

244. Ali to nije sve, jer me je sledećeg minuta dočekalo novo iznenadjenje. Naime, moj sagovornik je iz torbe izvadio još jednu knjigu, dobro očuvanu ali sa pasusima krajnje pedantno obeleženim raznobojnim markerima, iz čega se moglo zaključiti da je jako pažljivo čitana. Bio je to primerak drugog prerađenog i dopunjene izdanja moje knjige *Jezik i lingvistika* iz 1984. godine, meni donet s molbom na potpis budući da je njegov vlasnik, lingvist sa Filozofskog fakulteta koga inače nisam poznavao, bio spričen da lično dođe. Rado sam je potpisao "sa priličnim zakašnjenjem ali ne manje srdačno", a posebnu pažnju privukla mi je priložena cedulja na kojoj je pisalo: "Vaša knjiga mi je u JNA (godine 1986) 'spasila život' - zahvaljujući njoj otvarali su mi se novi horizonti..." Dakle, novo podsećanje na nešto "već viđeno": čitaocu ovih redova verovatno nije promaklo da mi je nešto slično, premda manje dramatično, o prvom izdanju iste knjige poodavno rekao jedan drugi Slovenac, Slavoj Žižek. Bez želje da se hvalim, priznajem da mi godi pomisao da je jedna moja knjiga mogla некome na tako kreativan način da prekrati vreme provedeno na odsluženju vojnog roka. (Tim pre što mi je u poruci zahvalnosti na potpisu ovaj rekordno posvećeni "konzument" dodao da je knjigu tada pročitao tri ili četiri puta!)

245. A treća sličica, na tragu ranijih napomena o Jugoslaviji i jugočišću, kazuje kako je Kraljevina SHS nakratko vaskrsala u jednom hotelskom liftu u Strazburu, 14. maja 2014. godine. Vraćajući se uveče u hotel, u tesnom liftu sam se našao sa dvojicom saputnika koji su razgovarali "naški". Na moj upit rekli su da je jedan iz Hrvatske a drugi iz Slovenije, na što sam ja rekao da sam iz Srbije i odmah dodao "mala Jugoslavija u liftu" - da bi me Hrvat sasvim umereno ispravio rečima "SHS"! Sledeće večeri smo se zajedno sa kolegama (jer smo svi bili na zasedanju raznih tela Saveza Evrope) našli u gradu na pivu, i tada sam saznao da je moj "korektor" politolog iz Zagreba, koji je - uzgred rečeno - za mene znao preko svoje supruge lingvistice...

(Kraj; knjiga Putopisi po sećanju objavljena je u biblioteci XX vek)